

מצוות פריקה ומצוות טעינה

כִּי־תִרְאֶה חֲמוֹר שֶׁנֶּאֱדָר רֶבֶץ תַּחַת מִשְׁאוֹ וְחִדַּלְתָּ מֵעֲזֹב לוֹ עֲזֹב תֵּעָזֵב עִמּוֹ: (שמות כג ה).¹

לֹא־תִרְאֶה אֶת־חֲמוֹר אֲחִיךָ אוֹ שׂוֹרוֹ נִפְלִים בְּדֶרֶךְ וְהִתְעַלַּמְתָּ מֵהֶם הֲקֵם תִּקְיָם עִמּוֹ: (דברים כב ד).²

משנה מסכת בבא מציעא פרק ב משנה י

פֶּרֶק וְטַעַן פֶּרֶק וְטַעַן, אפילו ארבעה וחמישה פעמים – חייב, שנאמר: "עזוב תעזוב".³ הלך וישב לו ואמר: הואיל ועליך מצוה, אם רצונך לפרוק, פרוק – פטור, שנאמר: "עמו".⁴ אם היה זקן או חולה, חייב. מצוה מן התורה לפרוק אבל לא לטעון.⁵ רבי שמעון אומר: אף לטעון.⁶ רבי יוסי הגלילי אומר: אם היה עליו יתר על משאו, אין זקוק לו, שנאמר: "תחת משאו" – משאוי שיכול לעמוד בו.⁷

מסכת בבא מציעא דף לא עמוד א⁸

"עזוב תעזוב עמו", אין לי אלא בעליו עמו, שאין בעליו עמו מנין? תלמוד לומר: עזוב תעזוב, מכל מקום. "הקם תקים עמו" – אין לי אלא בעליו עמו, שאין בעליו עמו מנין? תלמוד לומר: הקם תקים, מכל מקום.⁹ ולמה ליה למכתב פריקה ולמה ליה למכתב טעינה? – צריכי, דאי כתב רחמנא פריקה – הוה אמינא: משום דאיכא צער בעלי חיים, ואיכא חסרון כיס. אבל טעינה, דלאו צער בעלי חיים איכא ולא חסרון כיס איכא – אימא לא. ואי אשמעינן טעינה – משום דבשכר, אבל פריקה דבחינים – אימא לא, צריכא.¹⁰

¹ ופסוק קודם, מצות השבת אבדה: "כי תפגע שור איבך או חמורו תפעה השב תשיבנו לו". שתי מצוות אלה וודאי קשורות ודומות ולא בכדי נכתבו בסמיכות. ופשיטא שבשתייהן, "שור" ו"חמור" אינם אלא דוגמא וכמו שאומרת המשנה במסכת בבא קמא פרק ה משנה ז: "אחד שור ואחד כל בהמה לנפילת הבור ולהפרשת הר סיני ולתשלומי כפל ולהשבת אבידה לפריקה לחסימה לכלאים ולשבת. וכן היה ועוף כיוצא בהן. אם כן למה נאמר שור או חמור? אלא שדיבר הכתוב בהווה". וכן מפרש רשב"ם על הפסוק: "חמור שונאך – דיבר בהווה". התורה מציינת את הדברים השכיחים והרגילים ומהם תלמד לכל השאר.

² חזרו הדברים ונשנו בספר משנה תורה, ספר דברים, בפרשת כי תצא. הלשון בפרשתנו היא: "עזוב תעזוב" ובספר דברים: "הקם תקים". חז"ל עומדים על הבדלים אלה ומבארים אותם: עזוב תעזוב – לפריקה, הקם תקים – לטעינה. וגם דורשים את "והתעלמת" באופן שיש מקרים שבהם האדם פטור מהצורך להגיש עזרה, כפי שנראה להלן.

³ משנה קודם קובעת, לגבי השבת אבדה: "החזירה וברחה, החזירה וברחה, אפילו ארבעה וחמישה פעמים – חייב להחזירה, שנאמר: השב תשיבם". עד כמה? משמע בגמרא שם (בבא מציעא לא ע"א), עד שיביא את האבדה למקום שמור. ומה הגבול כאן? עד שהחמור יתייצב ויוכל להמשיך בדרכו? ומה עם המטען העודף אם יש כזה? מן הסתם, אין זו אחריות של מי שבא לסייע. ראה גם בירושלמי בבא מציעא פרק ב הלכה י שמבחיין בין חמור "רבצץ" ובין חמור שנאנס מכובד המשקל. ועכ"פ, הרי לנו עוד דוגמא לקרבה בין מצוות פריקה וטעינה ובין השבת אבדה. וראה בגמרא שם גם "שלח תשלח", "הוכח תוכיח" ועוד מצוות שיש לקיימן "אפילו מאה פעמים".

⁴ המסייע ביחד עם המסתייע. אמנם, אין זה פטור את האדם מלסייע בהקלת המטען או בהעמסתו מחדש, במקרה שהחמור נמצא ללא בעלים לידו, כפי שנראה להלן בגמרא בבא מציעא לא ע"א): "עזוב תעזוב עמו – אין לי אלא בעליו עמו, שאין בעליו עמו מנין? תלמוד לומר: עזוב תעזוב, מכל מקום", אבל כתוב גם "עמו" כנגד המקרה שהבעלים מתחכם לו ויושב בצד "ומזכה" את העוברים ושבים במצוות. האם ניתן ללמוד מכאן כלל גם לגבי מצוות אחרות שבין אדם לחברו שרק אם המסתייע מסייע, כגון בצדקה שאדם נופל על הציבור ולא עושה מאמץ להתפרנס בעצמו? עוד נראה לומר שסיוע לקשור דברים שנופלים מהחמור, ואין בעליו עמו, מה שנקרא "הקם תקים", הוא גם בגדר השבת אבדה. וצריך עיון.

⁵ את הקטע הזה במשנה מסבירה הגמרא ע"י הוספת המילה "בחינים" – מצוה מן התורה לפרוק בחינים, אבל לא לטעון בחינים, כפי שמסבירה הגמרא שנראה להלן.

⁶ בחינים.

⁷ נראה שחזרנו לטעם לעיל, שאחריות המסייע מוגבלת ואי אפשר לדרוש ממנו יתר על מה שהבעלים אחראי ואם הבעלים העמיסו על החמור (על המשאית) משא יתר, אין האחר אחראי על כך. מה גם שצריך לא רק לפרוק, אלא גם לחזור ולטעון. והיכן יעמיסו את המטען החורג? אלא שזו שיטתו של ר' יוסי הגלילי וחכמים חולקים עליו. למה? כי לצד ההתחשבנות עם האדם (הבעלים של החמור), יש גם את החשבון של החמור! אם הבעלים חטאו, החמור במה חטא? וזה יביא אותנו לנושא של צער בעלי חיים שנראה להלן. ובימינו, אפשר שחכמים יודו לר' יוסי הגלילי לגבי העמסת יתר על משאית. זו פשיעה של הבעלים, והאחר, הציבור, אינו מחויב לסייע במקרה כזה. בוודאי לא לסכן עצמו בעצירה בשולי הכביש בשל חברה או נהג שהעמיסו על משאית בניגוד לכללים.

⁸ דיני מצוות פריקה וטעינה נדונים בגמרא בבא מציעא דפים לא-לג, בקטעים, ואנו נביא רק כמה ציטוטים ובדילוגים.

⁹ הוא הדין שכבר הזכרנו בהערה 4 לעיל. כאן מקבל "עמו" משמעות חברתית כללית, גם אם הבעלים לא נוכח (הבהמה נשמטה ממנו, הוא הלך להזעיק עזרה וכו'). בשבילך הוא נוכח. כמו שהתורה אומרת במצוות צדקה "את העני עמך", היינו חלק ממך ומעמך ולא דווקא נוכח פיסיית. והדרשה במשנה לעיל כנגד מי שמצוי "עמך" ומתחכם, תיירש אף היא ואין סתירה. ונראה עוד, שגם ר' ישמעאל שבד"כ לא דורש כפילויות מילה ואומר: נזיר להזיר, הישבע שבועה, נכסוף נכספת וכו' – דברה התורה כדרכה, יודה במקרה זה לדרשה על כפל המילים "עזוב תעזוב". ראה דברינו [דברה תורה כלשון בני אדם](#) בפרשת נשא.

¹⁰ זה יסוד הדין של ההבחנה בין פריקה (בפרשה שלנו) וטעינה (בפרשת כי תצא) והצורך של התורה לכתוב את שניהם (לצד מצוות השבת אבדה). חשיבות הפריקה היא הן בשל צער בעלי חיים והן בשל חסרון הכיס של דברים שנופלים מהחמור. אם הייתה התורה כותבת רק את הדין של פריקה בפרשתנו, לא היינו בהכרח לומדים גם על מצוות טעינה. וכל זה בשיטת חכמים שם שסיוע בטעינה אינו חייב להיות בחינים, גם אם יש בכך חסרון כיס (לבעל החמור) ואולי דווקא בשל כך (ראה המשך הגמרא שם בדף לב ע"ב "אתו

ולרבי שמעון, דאמר: אף טעינה בחינם; מאי איכא למימר? - לרבי שמעון לא מסיימי קראי.¹¹
 למה לי למכתב הני תרתי, ולמה לי למכתב אבידה?¹² - צריכי, דאי כתב רחמנא הני תרתי - משום דצערא דְמָרָה
 איתא, צערא דְיָדָה איתא.¹³ אבל אבידה, דצערא דמרה איתא וצערא דידה ליתא - אימא לא.¹⁴ ואי אשמעינן
 אבידה - משום דליתא למרה בהדה.¹⁵
 אמר רבא: מדברי שניהם נלמד: צער בעלי חיים דאורייתא.¹⁶
 תא שמע: אוהב לפרוק ושונא לטעון - מצוה בשונא כדי לכּוֹף את יצרו. ואי סלקא דעתך צער בעלי חיים
 דאורייתא, הא עדיף ליה! - אפילו הכי, כדי לכּוֹף את יצרו עדיף.¹⁷
 תנו רבנן: "כי תראה", יכול אפילו מרחוק? - תלמוד לומר: "כי תפגע". אי "כי תפגע" יכול פגיעה ממש? - תלמוד
 לומר: "כי תראה". ואיזו היא ראייה שיש בה פגיעה? - שיערו חכמים אחד משבע ומחצה במיל, וזה הוא ריס.¹⁸

מכילתא דרבי ישמעאל משפטים - מסכתא דכספא פרשה כ

גנבי ושקל" (ומותר למסייע לדרוש תשלום בעד הסיוע. אי אפשר ללמוד את דין הפריקה מדין הטעינה וצריכה התורה לכתוב את
 דין הפריקה במפורש, כדי לומר שסיוע של פריקה יש לעשות בחינם, בניגוד לדין הטעינה שמוותר לדרוש בעבורו תשלום. וכל זה
 לשיטת חכמים, שאם לא היה הבדל זה בין פריקה בחינם וטעינה בשכר, ניתן היה אכן ללמוד את דין הפריקה בקל וחומר מטעינה
 (ומספיק היה הפסוק בספר דברים), משום שבפריקה יש גם צער בעלי חיים וגם חסרון כס. קל וחומר זה מופיע בהמשך הגמרא
 בדף לב ע"א, שם מורחבת וחוזרת הסוגיה בדיון על המשנה שאומרת: "מצוה מן התורה לפרוק אבל לא לטעון". הרוצה להרחיב
 בנושא יעיין בשתי סוגיות אלה, בדף לא ע"א ובדף לב ע"א שם ואנו נסתפק במובאות הנ"ל.
 ר' שמעון בר יוחאי חולק על חכמים וסובר שגם טעינה צריכה להיות בחינם והצורך לכתוב את הדין פעמיים בתורה הוא משום
 שהפסוקים אינם מבוררים די הצורך (אולי בשל הקושי הלשוני שבפסוק שלנו שנעמוד עליו להלן בדברי הפרשנים). ראה שוב
 בהמשך הגמרא שם, בדף לב ע"א הוויכוח ביניהם לגבי המילים "נופלים בדרך" (החפצים) שלשיטת חכמים ברור שזו טעינה וההפך
 מ"רוכב תחת משאו" בפרשתנו שזו פריקה (החמור כורע תחת המשא), ולשיטת ר' שמעון "נופלים בדרך" יכול להתפרש גם כפריקה
 - החפצים מתחילים ליפול מהחמור ויש לסייע בפריקתם בצורה מסודרת. ובימינו, שהחמור הוא משאית, יורדת הסיבה של צער
 בעלי חיים ולעומתה מתווספת סיבה חדשה של סכנה לציבור (חפצים נופלים מהמשאית על הכביש, עצירה בשוליים) ושאלה נכבדה
 היא להלכה בימינו מתי ובאילו נסיבות מצווה לעצור בדרך ולסייע לרכב שעמוס מדי או שנפלו ממנו חפצים.
 אחרי שלמדנו בתורה גם את מצוות פריקה וגם את מצוות טעינה, למה צריכה התורה לכתוב גם את דיני השבת אבדה? האם לא
 יכולנו להסיק מפריקה וטעינה גם להשבת אבדה. ראה לשון רש"י שם שכולם אזהרות על ממון ישראל.
 בפריקה וטעינה יש צער גם לבעלים ("מָרָה") וגם לבהמה ("דידה").
 באבדה מאידך יש רק צער לבעלים שאבדו חפץ או בעל חיים, אבל אין צער לבעל החיים ("שהיא רועה בדרך להנאתה", שטיינזלץ,
 אולי נהנית מהחופש) ובוודאי שאין צער לחפץ (אולי לחיות מחמד). ולפיכך, לא היינו יודעים דין השבת אבדה מפריקה וטעינה.
 וההפך, אם התורה הייתה כותבת רק את מצוות השבת אבדה, היינו סבורים ששם זה משום שהבעלים איננו (ראה שם בגמרא דף
 לא ע"א שהיעדר הבעלים מחייב אחריות יתר בהשבת אבדה). אבל בפריקה ובטעינה, פעמים רבות שהבעלים נמצא ליד החמור
 ואע"פ כן, ואולי דווקא בשל כך, תסייע לו! ככתוב: "עזוב תעזוב עמו" - הקם תקים עמו". (ואח"כ גם אם החמור לבד, ראה שוב
 הערות 4, 9 לעיל). במצוות פריקה וטעינה יש בד"כ את המגע האנושי. כך או כך, הרי לנו שוב קירבה ברורה בין מצוות פריקה/טעינה
 ובין מצוות השבת אבדה, עד כדי מחשבה של הגמרא שמספיק שהתורה תכתוב אחת מהן וממילא נסיק ונבין את השנייה. ונראה
 שכך הוא אכן בפרטי הדינים. למשל, אם נחזור לעיל לדין של תשלום (בטעינה, לפי שיטת חכמים), איך נקבע את גובה התשלום
 הראוי? מן הסתם כהצעת המשנה לגבי השבת אבדה שהוא כשכר פועל בטל: "היה בטל מסלע, לא יאמר לו תן לי סלע, אלא נותן
 לו שכר כפועל בטל. אם יש שם בית דין, מתנה בפני בית דין. אם אין שם בית דין, בפני מי יתנה? שלו קודם" (בבא מציעא פרק ב
 משנה ט, ראה במפרשים שם).
 לדברי חכמים שפריקה היא חמורה וניתן ללמוד אותה בעצם בקל וחומר מטעינה, וגם לדברי ר' שמעון שבעקרון יכול להסכים לקל
 וחומר הזה (ראה הסבר הגמרא שם מדוע), מבקשת הגמרא להסיק שצער בעלי חיים הוא מדין תורה (ולא מדברי חכמים). הסוגיה
 שם היא מקור מרכזי לדין צער בעלי חיים. הגמרא שם מנסה שוב ושוב להוכיח שצער בעלי חיים מדאורייתא, שלדעת חלק גדול
 מהפוסקים כך הוא אכן להלכה. ראה **מאמר של דר' אברהם שטיינברג** בנושא זה.
 "חמור שונאך" נכתב מן הסתם לומר, אפילו הוא שונאך, למרות שהוא שונאך. "חמור אחיך" כשגרת לשון. בא הדרשן ואומר לא
 סתם נכתב כאן "שונא" ושם (בדברים) "אחיך", ללמדך שאם באופן תיאורטי ייקרה לפניך בעת ובעונה אחת שונא שצריך לעזור לו
 לטעון ואוהב שצריך לעזור לו לפרוק - לך תסייע לשונא לטעון ואח"כ לאוהב לפרוק. והרי זה בדיוק ההפך ממה שכתוב בתורה!
 השונא כתוב בפריקה ואחיך בטעינה! ולא עוד אלא שלמדנו בקל וחומר שפריקה חמורה יותר! ולא עוד אלא שצער בעלי חיים
 מהתורה! כל זה טוב ויפה יאמר דרשן הגדה, כל הפסוקים ודרשות ההלכה הם נגדי, ואע"פ כן אני אומר לך: לך תסייע לשונא לטעון
 ואח"כ לאוהבך לפרוק. למה? לכוף את יצרך! אולי לא רק את היצר האישי-חברתי, אלא גם את היצר הלמדני. "לא נתנו המצוות
 אלא לצרף בהן את הבריות" (בראשית רבה מד א, ויקרא רבה יג ג, מכילתא דרשב"י יט יח). ראה גם עבודה זרה יז ע"ב: "ניזיל
 אפיתחא דבי זונות ונכפיה ליצריך".
 שוב הדמיון בין השבת אבדה ומצוות פריקה/טעינה עד כדי כך שדרשה זו של "תנו רבנן" (שמקורה במכילתא דרבי ישמעאל משפטים
 - מסכתא דכספא פרשה כ) מקשה מ"כי תפגע" שנאמר בהשבת אבדה (ראה הפסוק שהבאנו בהערה 1) על "כי תראה" של מצוות
 פריקה בפרשתנו: תפגע, היינו, רק אם תיתקל מקרוב, אבל תראה, היינו גם ממרחק? והתירוץ הוא שיש מרחק שהוא ריס (כ-130
 מטר, מרחק לא קטן) שבטווח שלו האדם חייב לסטות מדרכו ולסייע. ראה הסיפור בגמרא שם ל ע"ב על אביי שראה עיזים משוטטות
 ליד בית המדרש וזרק עליהם צרור להרחיקם, ורבה אומר לו שברגע זה התחייב בהשבתם לבעליהם. על רקע דרשה זו נעבור לדברי
 פרשני המקרא ונבין אולי גם את משמעות "וחדלת", שמה תחשוב להימנע מלעזור ולהתחיל למדוד באיזה מרחק אני נמצא מהנוזק
 לעזרה? (אולי באמת טוב שימדוד ברגליו ואז ממילא יתקרב ויתחייב במצווה...).

"עזוב תעזוב עמו". למה נאמר? לפי שהוא אומר: "הקם תקים עמו", אין לי אלא טעינה, פריקה מנין? תלמוד לומר: עזוב תעזוב עמו.¹⁹ - רבי יאשיה אומר: אחד זה ואחד זה בפריקה הכתוב מדבר; אין לי אלא פריקה, טעינה מנין? דין הוא, מה אם פריקה שהוא יכול לפרוק בפני עצמו, הרי זה מזהר עליה, טעינה, שאינה יכול לטעון בפני עצמו, אינו דין שיהא מזהר עליה, מפני שדבר הכתוב בקל, ללמד ממנו את החמור.²⁰

רמב"ם הלכות רוצח ושמירת הנפש פרק יג

מי שפגע בחבירו בדרך ובהמתו רובצת תחת משאה, בין שהיה עליה משא הראוי לה, בין שהיה עליה יתר ממשאה, הרי זה מצוה לפרוק מעליה. וזו מצות עשה, שנאמר: "עזוב תעזוב עמו".²¹ ולא יפרוק ויניחנו נבהל וילך, אלא יקים עמו ויחזור ויטעון משאו עליה שנאמר: "הקם תקים עמו" - זו מצות עשה אחרת.²² ואם הניחו נבהל ולא פרק ולא טען, ביטל מצות עשה ועבר על מצות לא תעשה, שנאמר: "לא תראה את חמור אחיך".²³

זה הכלל כל שאילו היתה שלו היה טוען ופורק, הרי זה חייב לטעון ולפרוק בשל חבירו. ואם היה חסיד ועושה לפני משורת הדין, אפילו היה הנשיא הגדול וראה בהמת חבירו רובצת תחת משאה של תבן או קנים וכיוצא בהן פורק וטוען עמו.²⁴

רש"י שמות פרק כג פסוק ה

כי תראה חמור שונאך וגו' - הרי כי משמש בלשון דלמא, שהוא מארבע לשונות של שמושי "כי". וכה פתרונו:²⁵ שמא תראה חמורו רובץ תחת משאו: וחדלת מעזוב לו? - בתמיהה! עזוב תעזוב עמו - עזיבה זו לשון עזרה, וכן

¹⁹ נראה שהתהפכו כאן היוצרות, קודם מצוות טעינה שבספר דברים, זה ברור ומובן. למה צריך גם את "עזוב תעזוב" של ספר שמות? לרבות את הפריקה. אבל עדיין, פריקה - שמות, טעינה - דברים.

²⁰ פה באמת התהפכו היוצרות! בשיטת ר' יאשיה שני הפסוקים בתורה, בספר שמות ובספר דברים, מדברים בפריקה! ודין טעינה, נלמד בקל וחומר. בדיוק ההפך מהקל וחומר של חכמים שראינו בהערות 10 ו-16. כל זה, משום שר' יאשיה מדבר על אדם שנושא משא, לא על חמור או שור! ראה בהמשך המכילתא שם: "אין לי אלא פריקה וטעינה, בהמה עצמה מנין? ת"ל: הקם תקים עמו". היינו, מצווה להקים, גם מה ש"עמו" ורכושו, לא רק את האדם עצמו. כל נשכח את האדם שנושא משא! ולפיכך הקל וחומר הוא הפוך. באדם שיועד לפרוק בעצמו, הקל הוא פריקה והחומר הוא טעינה. ואצל בעל חיים, בדיוק ההפך! טעינה זה הקל, ופריקה, משום צער בעלי חיים וחסרון כיס, היא החמורה.

²¹ ראה סדר המצוות בספר המצוות לרמב"ם שהוא מונה שלוש מצוות בעניין, שתי מצוות עשה ואחת לא תעשה: "והמצוה הר"ב היא שצונו להוריד המשא מעל הבהמה שנתייגעה במשאה בדרך והוא אמרו יתעלה: כי תראה חמור שונאך וכו' עזוב תעזוב עמו". "והמצוה הר"ג היא שצונו להקים המשא על הבהמה או על האדם כשיהיה לבדו, אחר שנורידהו ממנו או אחר שהורידהו זולתינו". (וסמוך לה מצווה ר"ד להשיב האבדה). "והמצוה הר"ע היא שהזהירנו מלה תעשה) - אבל באמת, זו מצווה מתמשכת אחת! מצוות טעינה, ממנו עד שיתוקן לשאת אותו ונגביה עמו משאו אם על גבו או על בהמתו. כמו שהתבאר במשפטי מצוה זו והוא אמרו (משפטים כג) וחדלת מעזוב לו עזוב תעזוב עמו". שים לב איך בשתי המצוות האחרונות הוא מזכיר גם את האדם שנושא משאות ולא רק בעלי חיים, אולי בעקבות המכילתא.

²² אחרי כל הדיונים על פריקה וטעינה, מה חמור ומה קל וכו', יוצר הרמב"ם, בלשונו הצחה והבהירה, חיבור פשוט וטבעי ביניהם. אי אפשר רק לפרוק בלי להשלים את המצווה ולסייע בטעינה מחדש! תסייע לפרוק ותסתלק? תקיים מצווה אחת ואת השנייה אי"ה בפעם אחרת? משהו אחר יקיים אותה? לא, פרקת, הרגעת, השבת רוח - עמוד וסייע לטעון וודא שהאדם או הבהמה ממישיכם בדרכם. התורה תחשיב לך זאת כשתי מצוות (וגם הימנעות מלא תעשה) - אבל באמת, זו מצווה מתמשכת אחת! מצוות טעינה, תיתכן לעצמה, אבל לא פריקה. ר' יאשיה צודק שאם התורה מצווה על פריקה, וודאי שיש ציווי גם על טעינה. אבל לא מקל וחומר, כי אם מרצף של מעשה שלא ניתן לעצור באמצעיתו. נראה שהרמב"ם כאן מחדש חידוש מעשי-אנושי מעניין.

²³ בהערה 21 ראינו שהרמב"ם לומד את מצוות הלא תעשה מהמילה "וחדלת" שבפסוק בספר שמות - שלא תחדול, אבל כאן, ביד החזקה, הלימוד הוא מ"לא תראה" שבפסוק בספר דברים. מצוות הלא תעשה של התעלמות מצווה בשני הפסוקים.

²⁴ מידת החסידות כאן היא לסייע למישהו שאולי לא כ"כ "רובץ תחת משאו", שהרי מדובר בתבן וקנים והוא במקומו אולי היה ממשך במשא ובמסע. פרק זה ברמב"ם מסכם את רוב דיני מצוות פריקה וטעינה וראוי לקריאה ולימוד על השולחן. ויש לשים לב להפרדה שעושה הרמב"ם. למרות שבגמרא ראינו שוב ושוב את הקרבה בין הלכות השבת אבדה והלכות פריקה וטעינה, הרמב"ם מפריד ביניהם. את דיני השבת אבדה הוא ממקם יחד עם הלכות גזלה, בעוד שאת דיני פריקה וטעינה הוא ממקם תחת הלכות רוצח ושמירת הנפש (יחד עם מצוות מעקה ומצוות לא להכשיל)! ודבר זה אומר דרשני. בכל הכבוד לדין בגמרא לגבי הבהמה וצער בעלי חיים, ולמרות שהוא עצמו בספר המצוות מונה שתי מצוות: לאדם ולבהמה, הרמב"ם רואה באדם את המרכז. הסייע הוא לבעל הבהמה יותר מאשר לבהמה: "אדם ובהמה תושיע". גם במקרה של הבהמה הנאנקת תחת משאה, האדם מצוי לצידה והוא בהול על ממונו ועשוי להישאר שם גם כשיחשיך היום ויבוא לידי סכנה. "ולא יפרוק ויניחנו נבהל וילך", אומר הרמב"ם. אבל אין הוא מתעלם בהמשך הפרק שם מהמקרה של בהמה שנמצאת ללא בעלים: "מצא בהמת חבירו רבוצה אף על פי שאין הבעלים עמה מצוה לפרוק מעליה ולטעון עליה, שנאמר: עזוב תעזוב הקם תקים מכל מקום". ראה שם גם המקרה: "אם היה בעל הבהמה זקן או חולה חייב לפרוק ולטעון לבדו".

²⁵ הביטוי "וכה פתרונו" הלקוח מיוסף בתורה ייחודי לרש"י וכמעט לא מצאנוהו אצל אף מפרש אחר (חוץ ממפרשי רש"י ופעם אחת בריב"א ופעם אחת בשיבולי הלקט). ראה למשל פירושו לשמות כז כז במעשה מזבח הנחשת: "וְעִשִּׂיתָ לוֹ מִכָּבֶד מַעֲשֵׂה רָשָׁת נְחֹשֶׁת", כשהוא מוזהר את המילה נחשת שבפסוק: "מכבר - לשון כברה ... כמין לבוש עשוי לו למזבח, עשוי חורין חורין כמין רשת. ומקרא זה מסורס וכה פתרונו: ועשית לו מכבר נחשת מעשה רשת". ובמקומות אחרים, גם כאשר רש"י מסכים עם התרגום או פירושים אחרים ומסביר אותם: עם מנחם בישיהו מז יג, עם דונש ירמיהו כ י, עם התרגום יחזקאל יז כא ועוד.

"עצור ועזוב" (דברים לב לו)²⁶, וכן "ויעזבו ירושלם עד החומה" (נחמיה ג ח) - מילאזה עפר לעזוב ולסייע את חוזק החומה.²⁷ ... ומדרשו, כך דרשו רבותינו "כי תראה .. וחדלת", פעמים שאתה חדל ופעמים שאתה עוזר. הא כיצד? זקן ואינו לפי כבודו - וחדלת, או בהמת נכרי ומשאו ישראל - וחדלת.²⁸

רמב"ם הלכות רוצח ושמירת הנפש פרק יג הלכה ט

בהמת הגוי והמשא של ישראל אם היה הגוי מחמר אחר בהמתו אינו זקוק לה, ואם לאו חייב לפרוק ולטעון משום צער ישראל, וכן אם היתה הבהמה של ישראל והמשוי של גוי חייב לפרוק ולטעון משום צער ישראל. אבל בהמת הגוי ומשאו אינו חייב להיטפל בהן אלא משום איבה.²⁹

אבן עזרא שמות פרק כג פסוק ה

וחדלת כמו חדל לך (דברי הימים ב כה טז) מעשות הדבר. וכן ושמרת (דברים יז י). והטעם, חדל שנעזוב הדבר לו לבדו. רק תתיר עמו הקשרים ותעזוב המשא ויפול מזה הצד ומזה הצד, ויקום החמור. ויש אומרים, כמו ויעזבו ירושלים (נחמיה ג, ה) לטעון המשא, בדרך רחוקה.³⁰

כתר יונתן שמות פרשת משפטים פרק כג

אם תראה חמור של שונאך שאתה שונא לו, על חטא שאתה יודע בו לבדך, רובץ תחת משאו ותימנע לנפשך מלהתקרב לו, עזוב תעזוב בההיא השעה את השינאה שבליבך עליו, ותפרוק ותטען עמו.³¹

רמב"ן דברים פרק כב פסוק ד

²⁶ ראה דברים לב לו בשירת האזינו: "כִּי יִרְאֶה כִּי־אֶזְלַת יָד וְאָפֶס עֲצוּר וְעֹזֵב". ובגמרא סנהדרין צז ע"א: "ואפס עצור ועזוב - כביכול אין סומך ועוזר לישראל". ובספרי דברים שכו: "כי יראה כי אזלת יד ואפס עצור ועזוב - אפס עצור ואפס עזוב ואין עוזר לישראל".

²⁷ ובמילון אבן שושן מצאנו עוד דוגמא בירמיהו מט כה: "אִיךָ לֹא־עֲזָבָה עִיר תְּהִלַּת קְרִית מְשׁוּשִׁי". הנביא מקונן על דמשק המהוללת, איך לא חוזקה ונפלה בידי אויביה. ואולי מכאן גם המילה "מעזיבה" שהיא שכבת איטום של גגות (משנה סוכה א ז). אבל השימוש השכיח של ע"ז, גם במקרא ובלשון חכמים, בוודאי בלשון ימינו הוא להזניח, לנטוש, וזה מה שגורם לקורא בן ימינו להתקשות בפסוק זה.

²⁸ שהיא דרשת מכילתא דרבי ישמעאל משפטים - מסכתא דכספא פרשה כ: "וחדלת מעזוב לו. פעמים שאתה חדל פעמים שאתה עוזב ... פעמים שאתה חדל ופעמים שאין אתה חדל; אמר לו אביו: אל תפרוק עמו, אל תטעון עמו ואל תחזיר לו אבדתו, הרי זה לא ישמע לו, מפני שהוא ואביו חייבין במצות". הלשון במכילתא היא: "פעמים שאתה חדל פעמים שאתה עוזב", וברש"י: "פעמים שאתה חדל ופעמים שאתה עוזב". האם רש"י מנסה לבאר לנו שעוזב זה עוזר, או שמא פליטת קולמוס של מי מהמעתיקים כאן? וע"פ, כמו שיש "וחדלת" בפרשתנו, כך יש "והתעלמת" בספר דברים וגם שם, בניגוד לפשט, אומר המדרש: "והתעלמת מהם - פעמים שאתה מתעלם מהם ופעמים שאין אתה מתעלם מהם; הא כיצד? אם היה כהן והיא בבית הקברות, או היה זקן ואינה לפי כבודו, או שהיתה מלאכתו מרובה משל חברו, לכך נאמר: והתעלמת" (ברכות יט ע"ב). ראה דברינו [והתעלמת - פעמים שאתה מתעלם](#) בפרשת כי תצא. הוא אשר כבר הערנו לעיל, שיש מגבלות וסייג לחובת השבת אבדה ומצוות פריקה/טעינה.

²⁹ אגב סוף דברי רש"י לעיל לגבי בהמת גוי ומשא של ישראל, דברים שמבוססים כאמור על המכילתא שהבאנו בהערה הקודמת שאומרת: "חמור של ישראל ומשאו של גוי - עזוב תעזוב עמו. חמור של גוי ומשאו של ישראל - וחדלת מעזוב לו", ראינו צורך לחזור לרמב"ם ולהביא דבריו ברוח אחרת. אך גם הוא מתייחס רק ל"צער ישראל", בין של הבהמה בין של הרכוש (המשא). נחא המשא שהוא צער הבעלים על ההפסד הכספי, אבל במה פשע החמור? וכי דין צער בעלי חיים תלוי אם החמור הוא של יהודי או של גוי? נראה שלהלכה מסייעים לכל אדם בכל מצב בדיוק כפי שיהודי מצפה שגוי יעזור לו. וזה דין "משום איבה".

³⁰ בנוסח הקצר, דוחה את עזרא את הדעה השנייה (שהיא כרש"י) מכל וכל ונצמד לשיטתו. אין צורך לקרוא את "וחדלת" בתמיה, אומר אבן עזרא, והמילה "כי" יכולה להיות במשמעותה היותר שכיחה "כאשר", כמו "כי יקרא קן ציפור לפניך", "כי ירחיב ה' את גבולך" ואחרים במקרא. חדל לך מלעזוב את האיש או הבהמה לבדה, רק תעזוב את הקשרים הקושרים את משאם ותתיר אותם. ויעזב המשא ויפול מצד זה ומצד זה ויוקל לנושא. הפועל ע"ז הוא במשמעותו השכיחה, אך במשחק מילים מסוים. חדל מלעזוב את הבהמה, תעזוב את הקשרים. ואנחנו מציעים את הפירוש המודרני: עזוב תעזוב את המקום ביחד עם האיש או הבהמה שאתה מסייע להם. לא מספיק שתתיר את הקשרים ותפרוק את המשא מעל הנושא ותקל מעליו. מה אח"כ? תתיר ותלך לדרךך? לא! תתיר, תסייע לו להתארגן מחדש ותעזבו את המקום ביחד - "עזוב תעזוב עמו". ראה שוב ברמב"ם שהבאנו לעיל: "ולא יפרוק ויניחנו נבהל וילך אלא יקים עמו ויחזור ויטעון משאו עליה, שנאמר: הקם תקים עמו ... לפיכך צריך להידדות עמו עד פרסה, אלא אם כן אמר לו בעל המשא איני צריך לך". אין פריקה בלי טעינה לאחריה והרמב"ם אף נותן שיעור עד כמה צריך לוודא שנושא המטען חזר לאיתנו. ובבהמה ללא בעלים, אפשר שיצטרך ללוות אותה עד מקום המשתמר ורק שם יכול לעזוב וללכת לדרך.

³¹ ראה גם תרגום אונקלוס שמות פרק כג פסוק ה: "ארי תחזי חמרא דסנאך רביע תחות טועניה ותתנע מלמשקל ליה, משבק תשבוק מא דבלבך עלוהי ותפריק עמיה". ובפירוש הדר זקנים על הפסוק: "עזוב תעזוב עמו. כלומר עזוב השנאה שיש לך עליו. ועזוב עמו לשון חוזק ועזרה. כמו ויעזרו ירושלם עד החומה". אולי כל זה גם בהשפעה גמרא בבא מציעא לעיל: "אוהב לפרוק ושונא לטעון - מצוה בשונא כדי לכוף את יצרו".

והוסיף במצות הטעינה להזהיר עליה במצות לא תעשה, כי בתורה אמר (שמות כג ה) עזב תעזב עמו, מצות עשה. ועוד הוסיף "נופלים בדרך", כי שם אמר "רובץ תחת משאו", ולא הזכיר שם רק החמור שדרכו לטעון משוי גדול וירבץ תחתיו. ואמר בכאן "אחיך" ושם "אויבך" ו"שונאך", לאמר תעשה עמו כן וזכור האחוה ותשכח השנאה.³²

מדרש תנחומא פרשת משפטים סימן א

"אתה כוננת מישרים משפט וצדקה ביעקב אתה עשית" (תהלים צט) - כל העוז והשבח והגדולה והגבורה של מלך מלכי המלכים הוא משפט אהב ... מהו "אתה כוננת מישרים"? אמר רבי אלכסנדר: שני חמרים מהלכין בדרך שונאין זה לזה. רבץ לאחד מהן חמורו. חבירו עובר ורואהו שרבץ תחת משאו. אמר: לא כתיב בתורה "כי תראה חמור שונאך וגוי עזוב תעזוב עמו" (שמות כג ה)? מה עשה? חזר וטען ומלוהו. התחיל מסיח עמו: עזוב קימעא מכאן, העלית מכאן, ערוק מכאן, עד שיטעון עמו.³³ נמצאו עושין שלום ביניהם. וחבירו אומר: לא הייתי סבור שהוא שונאי? ראה היאך ריחם עלי כשראה אותי ואת חמורי בדוחק. מתוך כך נכנסו לפונדק אכלו ושתו ביחד ונתאבהו זה לזה. הוי: "אתה כוננת מישרים משפט וצדקה ביעקב אתה עשית".³⁴

שבת שלום

מחלקי המים

מים אחרונים 1: בהמשך למאמר הגמרא לעיל "אוהב לפרוק ושונא לטעון - מצוה בשונא כדי לכוף את יצר", ראה דברי תוספות פסחים ק"ג ע"ב ששואל שהרי יש מצווה לשונא מי שעושה דבר ערוה ועליו מדובר בפסוק "חמור שונאך". ואם כך "מה כפיית יצר שייך כיון דמצוה לשנאתו?". והוא מסביר שם ששנאה כזו שהיא לכאורה לשם שמים, מתגלגלת מהר לשנאה גמורה "כיון שהוא שונאו גם חבירו שונא אותו דכתיב (משלי כז) כמים הפנים לפנים כן לב האדם לאדם ובאין מתוך כך לידי שנאה גמורה ושייך כפיית יצר". גם שנאה כזו יש לכוף ואולי לא להתחיל בה כלל, שהרי מי הוא שיכול למצוא דבר ערוה בחברו שאין בו ולקיים בו "חמור שונאך".

מים אחרונים 2: זו הזדמנות לשבח עם כל הלב את הארגון הנפלא שנקרא [יודים - סיוע בדרכים](#) שיוצא לעזרה לכל מי שנתקע בדרך בכל מקום בארץ והכל בהתנדבות ובאחוה מופלאים.

³² בגישתנו למצוות שנמנות בספר דברים, מבחין רמב"ן בין מצווה מבוארת ומצווה מחודשת. מצווה מבוארת היא מצווה שספר דברים בא להרחיב ולבאר בהשוואה עם ארבעת החומשים הראשונים, כגון מצוות מעקה שהיא ביאור של לא תעמוד על דם רעך (פירושו לדברים כב ח), או שילוח הקן שהיא ביאור של איסור שחיטת בעל חיים ובנו ביום אחד (פירושו שם כב ו). מצווה מחודשת היא מצווה שנאמרת לראשונה בספר דברים, כגון כל דיני המלחמה שבראשית פרשת כי תצא. ראה איך הוא מתחבט למשל בדין בן סורר ומורה אם הוא דבר מחודש או מבואר ממצוות כיבוד אב ואם (פירושו לדברים כא יח). וכאן, למרות שאיננו נוקט בלשון מבוארת/מחודשת, נראה שפשוט לרמב"ן שזו מצווה מבוארת. מה בא ספר דברים, בפסוק השני שהבאנו בראש דברינו, להוסיף? שיש כאן גם מצוות לא תעשה, שיש להתייחס גם לנופלים ולא רק לרובץ (מה החידוש בזה?) ושהשונא שנזכר בספר שמות, יהפוך לאחיך בספר דברים: תיזכר האחוה ותישכח השנאה, כמו שנראה במדרש הבא. יש קרבה מעניינת בין דברי רמב"ן אלה ושיטת ר' שמעון בר יוחאי לעיל "לא מסיימי קראי", שפסוקי ספר דברים משלימים את פסוקי ספר שמות וצריך את שניהם, דבר שמן הסתם רמב"ן לא התכוון לו שהרי שיטת ר' שמעון היא מיעוט ואינה להלכה. כך או כך, מעניין שרמב"ן לא מציין את הדין של "והתעלמת" שהוא אולי החידוש הכי משמעותי של ספר דברים, הן במצוות השבת אבדה והן במצוות פריקה וטעינה, שיש מגבלה גם בדרישה לסייע. ועל נושא זה הרחבנו כאמור בדברינו [והתעלמת - פעמים שאתה מתעלם](#) בפרשת כי תצא. אבל לחלק מהשיטות שראינו לעיל, אולי גם חידוש זה כבר רמזו במילה "וחדלת" שבפרשתנו.

³³ לפעולת הטעינה המשותפת (גם הפריקה) מתלווה גם שיח: תפוס מכאן, אחת-שתיים-שלוש וכו'. יהודים מלווים כל עשייה גם בדיבור.

³⁴ מדרש זה מזכיר לנו שבסופו של דבר לא מדובר בממון ובחפצים, אלא באנשים. לא רק במקרה של אדם שנושא משא, כפי שראינו במכילתא וברמב"ם, אלא גם במקרה של בהמה שבסופו של דבר שייכת לבן אדם מסוים והיא מקור פרנסתו ורכושו המעט. לצד הנושא של צער בעלי חיים שהגמרא מאד מדגישה, מדובר בסופו של דבר, בשלום בין אדם לחברו ובבניין החברה. בניגוד למצוות השבת אבדה, במצוות פריקה וטעינה יש ברוב המקרים, קשר חזותי וישיב בין בני האדם. לא חפץ עזוב מונח בשדה, אלא אדם שנמצא בצרה (יש לו תקר באוטו ואין לו גלגל רזרבי או שקשה לו להחליף אותו) ולכן בעזרה זו יש משהו הרבה יותר אנושי וחשוב. ואולי זו הסיבה שהרמב"ם מביא מצווה זו בהלכות רוצח ושמירת הנפש! וגם בהשבת אבדה יש לעתים קרובות גם השבת נפש ממש.